

ТАШМАЈДАН СА УНИВЕРЗИТЕТСКИМ ЦЕНТРОМ

TAŠMAJDAN AND THE UNIVERSITY CENTRE

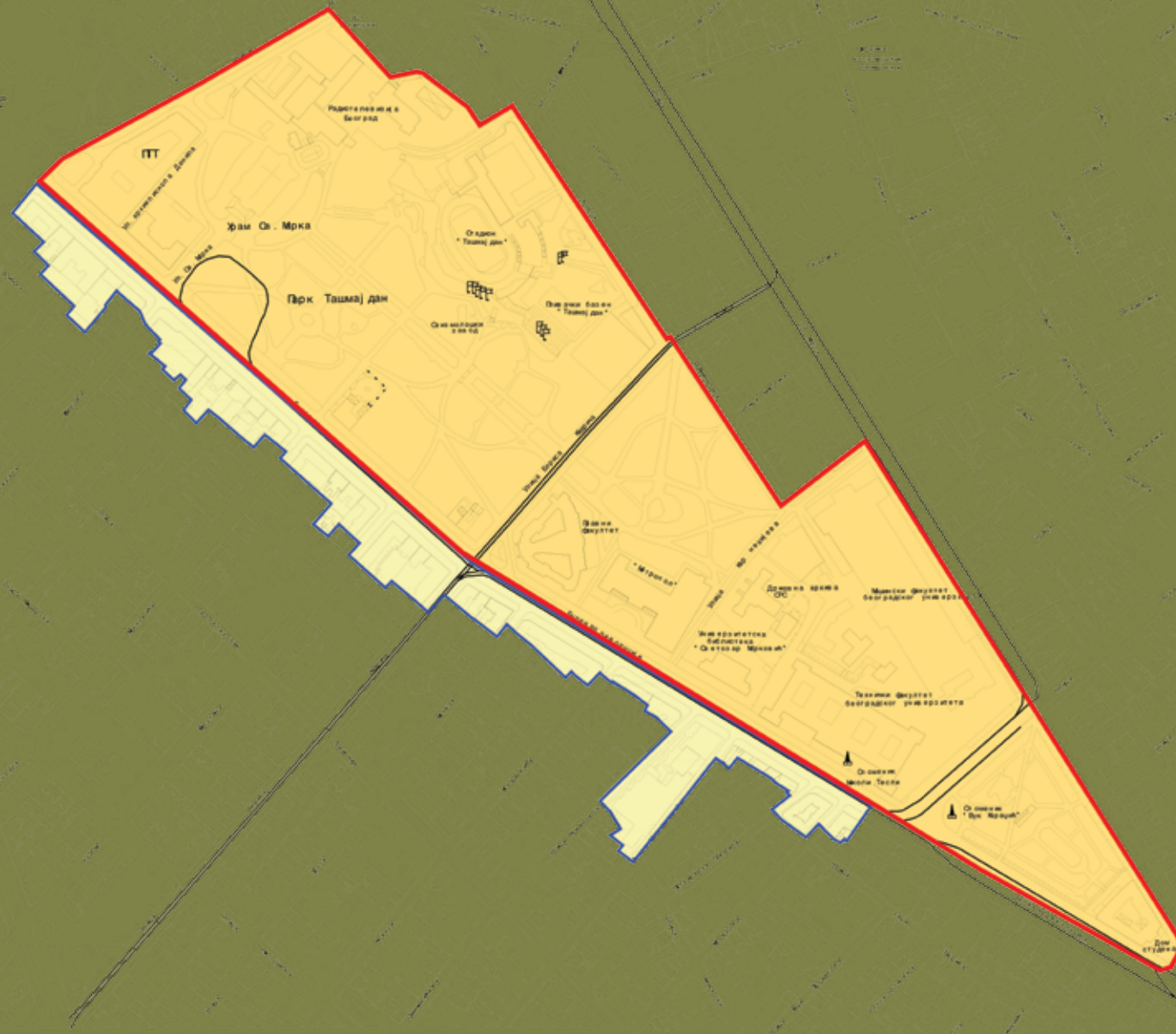

Завод за заштиту споменика културе града Београда
Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade

Ташмајдан са универзитетским центром

Просторна културно-историјска целина

Културно добро

- ТАШМАЈДАН СА УНИВЕРЗИТЕТСКИМ ЦЕНТРОМ
ПРОСТОРНО КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКА ЦЕЛИНА
- ЗАШТИЋЕНА ДВОТИЛНА ПРОСТОРНО-КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКА ЦЕЛИНА

Гробље на Ташмајдану, литографија, 1856–1857.
Tašmajdan cemetery, lithography, 1856–1857

Заштићени простори Београда, као део урбаног културног наслеђа, које поседује архитектонске, урбанистичке, културно-историјске, амбијенталне, естетске и природне вредности, повезују се у јединствен историјски културни пејзаж.

Једна од најзначајнијих амбијенталних целина, по својој структури, слојевитости, културно-историјским, архитектонским вредностима, јесте Подручје Ташмајдана са Универзитетским центром. Ташмајдан са Универзитетским центром обухвата простор уз Булевар краља Александра, од Таковске улице до Краљице Марије, док заштићену околину целине чини изграђена структура десне стране Булевара краља Александра. Истовремено, цео простор, део је заштићене зоне археолошког налазишта *Антички*

Сингидунум. У оквиру целине, налази се и споменик природе Миоценски спруд *Ташмајдан*.

Највећи део целине чини Ташмајдански парк (подељен на Велики и Мали Ташмајдан), који представља зелену оазу уткану у урбано градско ткиво. Посебно значајан сегмент целине јесте Универзитетски центар, који се завршава Студенским домом и Парком Ђирило и Методије. Због својих посебних вредности, већина објеката у оквиру целине су и појединачно утврђени за културна добра, споменике културе: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, Црква Светог Марка, Зграда Сеизмолошког завода, Палата Главне поште, Зграда Правног факултета, Хотел „Метропол“, Зграда Архива Србије, Зграда Техничког факултета, Студентски дом

Прославе код старе Цркве Св. Марка, 19. век
One of the festivals held around the old St Mark's Church, 19th century

краља Александра Првог, Споменик Вуку Караџићу, док је Место читања Хатишерифа из 1830. године утврђено за знаменито место. Ташмајдан са Универзитетским центром материјално је сведочанство почетка савременог европског развоја и ширења *Вароши ван шанца* и тесно је везан за развој Булевар краља Александра и трансформацију Београда из оријенталне вароши у престоницу по узору на западноевропске метрополе.

Ташмајдан је један од најстаријих београдских топонима. Назив потиче од турске речи *таш* – камен и *мајдан* – коп, мајдан камена, рудник. Још од античких времена на месту данашњег ташмајданског стадиона постојао је каменолом, чији се камен користио за изградњу бедема тврђаве и других грађевина. Како је експлоатација камена напредовала, тако је ташмајдански брег прерастао у

амфитеатар, а под њим је настао низ лагума, ходника, пећина и катакомби.

Историјски развој просторне целине директно је везан за једну од најважнијих античких саобраћајница, римски војнички пут *Via Militaris*, на чијој се траси формирао данашњи Булевар. У време Турака ова комуникација, названа Цариградски друм, постаје кључна веза која спаја Београд са Истанбулом.

Развој оријенталне вароши у европску престоницу одвијао се релативно брзо. У Првом српском устанку, приликом опсаде Београда 1806. године, Карађорђевићев штаб се налазио у ташмајданским пећинама, а опсадне снаге на Ташмајданском узвишењу. У ратним временима у ташмајданским лагумима тражили су спас и склониште бројни збегови, цивили и рањеници.

Стара Црква Св. Марка
The old St Mark's Church

По налогу кнеза Милоша, 1828. године, гробље са Варош капије измешта се на простор Ташмајдана. Многе значајне личности су сахрањене на Ташмајданском гробљу (Илија М. Коларац, Јосиф Панчић, Миша Анастасијевић, Ђура Јакшић, Илија Гарашанин, Јоаким Вујић). С временом гробље постаје запуштено, и званично је затворено 1886. године. У међувремену се отвара Ново гробље у Рузвелтовој и отпочиње премештање Ташмајданског гробља на нову локацију.

На Ташмајдану је 1830. године прочитан султанов Хатишериф којим Србија добија аутономију. У близини места читања Хатишерифа подигнута је стара Црква Светог Марка, 1835. године. У њој ће касније бити сахрањени краљ Александар Обреновић и краљица

Драга, убијени у завереничком атентату. Пошто је стара црква порушена 6. априла 1941. године, њихови остаци пренети су у крипту новосаграђене Цркве Светог Марка, где се и данас налазе.

Средином 19. века, продавци барута са Варош капије измештају се уз Цариградски друм, чиме се формира Фишеклијска чаршија или Фишеклија, позната по дућанима и фишецима барута. Чаршија је 1859. калдрмисана, а од 1895. године улица носи име краља Александра Обреновића.

Простор уз Булевар краља Александра регулисан је у време кнеза Милоша, према плану инжењера Франца Јанкеа 1842. године. Јанке прилагођава правце нове уличне мреже постојећим правцима главних магистрала,

односно Цариградском друму, чиме повезује нови део града са *Вароши у шанцу*. Нови урбанистички концепт, у виду ортогоналне схеме уличне мреже, представљао је европеизацију престонице. Док је Улица кнеза Милоша представљала нови управни центар модерног Београда, тадашња Фишкелија прихвата занатлије и трговце. Све то чини почетак афирмације новог простора за живот српског становништва. На простору данашњег Универзитетског центра, кнез Михаило Обреновић гради први хиподром у Београду – *Тркалиште*. Дуж цариградског друма отварају се бројне кафане, међу најпознатијима је „Три листа дувана“. Београд добија прве трамваје, а једна од линија саобраћа од Терезија до Новог гробља. Почетком двадесетих година, Генерални урбанистички план Београда простор Старог гробља и Тркалишта планира као најужи градски центар за најистакнутије јавне грађевине.

Изградња монументалних јавних објеката на левој страни Булеvara, све до Студентског дома краља Александра, допринела је архитектонско-урбанистичком уобличавању и репрезентативности читавог простора. Некадашња градска периферија постала је нови центар Београда са снажним културно-образовним акцентом – Универзитетским комплексом. Београдском универзитету је 1914. године додељен простор Тркалишта за формирање Универзитетског центра, који започиње градњом Универзитетске библиотеке, финансиране из Карнегијеве фондације. Убрзо затим, 1923. године гради се Технички факултет, а Зграда Државног архива 1928. године. По жељи краља Александра Првог Карађорђевића, гради се први студенски дом на Балкану, новцем од немачке ратне одштете. Започиње изградња Правног факултета 1936. године. Период између два светска рата доноси снажне трансформације и на преосталом делу целине. У близини старе Маркове цркве, саграђена је Руска црква Св. Тројице, гради се Црква Св. Марка, Палата Главне поште, зграда „Ђачке трпезе“ за смештај хуманитарне установе Београдског занатског друштва, задужбина краљице Марије Карађорђевић, Ватрогасна пожарна команда, Пета београдска гимназија, као и стамбене вишеспратнице са друге стране Булеvara.

Током Другог светског рата, већину објеката заузима немачка команда. У дубини ташмајданских пећина, по

нацртима немачких инжењера, створен је читав подземни град, командни центар Вермахта за југоисточну Европу и склониште генерала Лера.

Друга половина 20. века донела је снажну изградњу грађевина тзв. соцреализма и савремене архитектуре. Трговачки карактер десне стране Булеvara задржао се кроз цео период до данашњих дана.

Многи архитекти су простор Ташмајдана видели као административни и културни центар, ипак 1954. године Ташмајдан постаје уређени парковски простор са бројним садржајима, споменицима и скулптурама, какав је и данас. У исто време, гради се Ташмајдански стадион, касније и летње пливалиште, а зграда Ватрогасне пожарне команде претвара се у спортски центар, чиме се формира јединствен комплекс спортских објеката. Зграда ЦКНОЈ адаптира се у хотел „Метропол“. Шездесетих година саграђен је комплекс зграда Радио-телевизије Београд, Дечјег културног центра и позоришта „Душко Радовић“. У периоду 1988–1995. године, гради се подземна железничка станица „Вуков споменик“.

Ташмајдан са Универзитетским центром, слојевит и хетероген по свом карактеру и структури, представља амбијент специфичан и препознатљив у Београду. Најзначајнији ствараоци београдске архитектуре оставили су свој печат на овом простору и трајно га формирали (Никола Несторовић, Бранко Таназевић, Валериј Сташевски, Рајко Татић, Петар и Бранко Крстић, Петар Бајаловић, Ђорђе Ковалеvски, Иван Антић, Момир Коруновић, Драгиша Брашован). Захваљујући свим својим вредностима, Ташмајдан са Универзитетским центром у Београду утврђен је за просторну културно-историјску целину.

Литература и извори:

Vogunović, S. G. (2005), *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka* : arhitektura, arhitekti, pojmovi, 1. том, [Arhitektura], Београд.

Документација Завода за заштиту споменика културе града Београда.

Лисавац, К. (2018), *Истраживање, разврставање и мапирање асоцијативних и нематеријалних аспеката наслеђа на простору просторне целине „Подручје уз Булевар краља Александра“*, студија писана у сарадњи са Заводом за заштиту споменика културе града Београда за потребе проглашења, Београд.

Максимовић, Б. (1983), *Идеје и стварност урбанизма Београда* : 1830. – 1941, Београд.

Павловић, М. (2017), Нови универзитетски центар међуратног Београда, *Култура* 154 (Београд): 109–133.

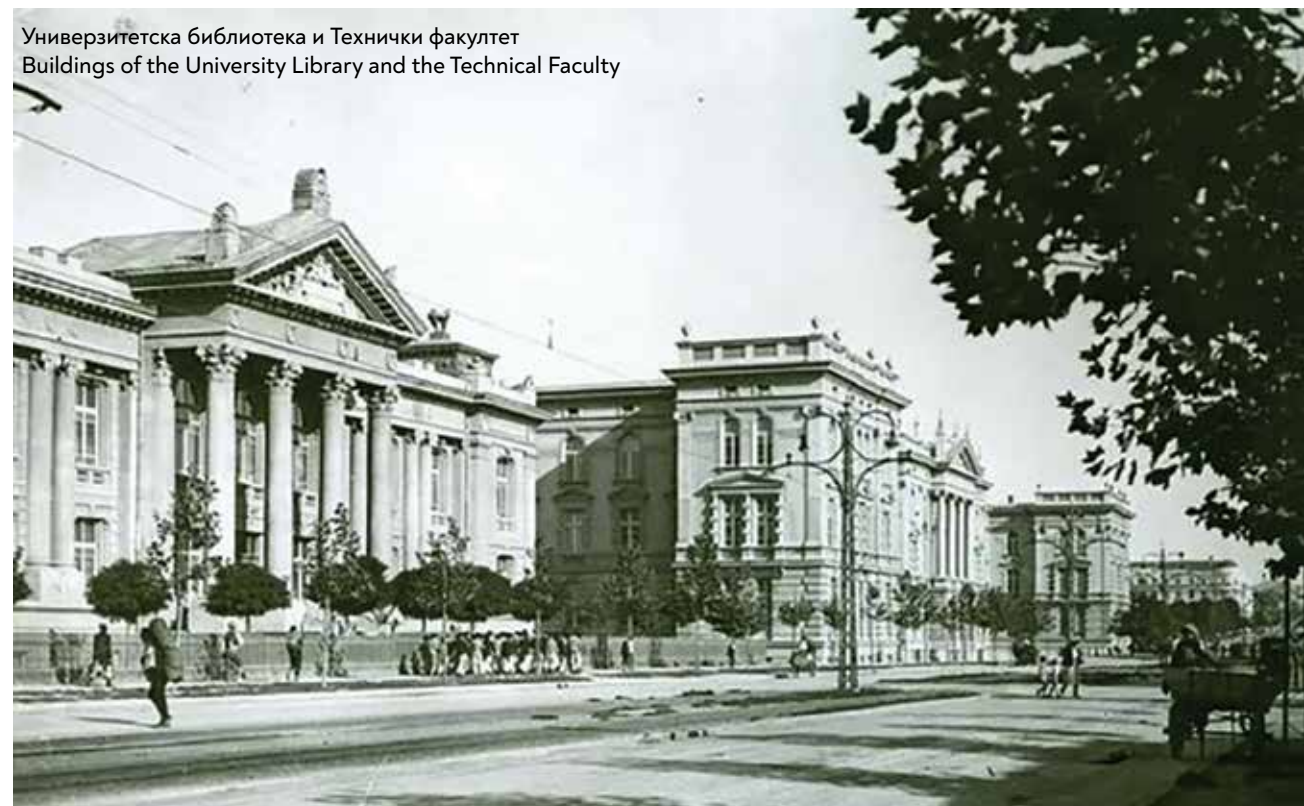
Tašmajdan and the University Centre

Spatial cultural and historical ensemble

Cultural heritage site

Универзитетска библиотека и Технички факултет
Buildings of the University Library and the Technical Faculty

Belgrade's protected areas, as part of the urban cultural heritage, with its architectural, urban planning-related, cultural, ambiance-related, aesthetic, and natural values, make a unique cultural and historical landscape.

In terms of its structure, number of layers, and cultural and architectural values, one of the most important spatial ensembles in Belgrade is the area of Tašmajdan and the near-by University Centre. The area includes the space along Kralja Aleksandra Boulevard, stretching from Takovska Street to Kraljice Marije Street, while the protected portion of the ensemble is made up of a structure to the right of Kralja Aleksandra Boulevard. At the same

time, the entire area belongs to the protected zone of the Ancient Singidunum archaeological site. The natural monument called Tašmajdan Miocene Backshore is also located within this area.

The largest part of the area is made up of the Tašmajdan Park (divided into the Great Tašmajdan and the Small Tašmajdan), in itself a green oasis embedded in the urban landscape. An especially important segment of the ensemble is the University Centre, which is bookended by the Student Halls of Residence and the Cyril and Methodius Park. Owing to its particular value, most of the buildings in the ensemble have been designated cultural heritage sites and cultural monuments:

Простор тркалишта користио је и први фудбалски клуб у Београду
The Racecourse was also used as a football pitch for the first Belgrade football club

the Svetozar Marković University Library, St Mark's Church, the Seismology Institute building, the Central Post Office building, the Faculty of Law building, Hotel Metropol; the Archives of Serbia building, the Technical Faculty building, the Kralj Aleksandar I Student Halls of Residence, and the Vuk Karadžić Monument. In addition, the site of the 1830 Hatt-i sharif Reading was declared a significant locality. The area of Tašmajdan and the University Centre is a material testimony of the beginning of the modern European development and the expansion of the old town of Belgrade beyond the Kalemegdan moat; as such, it is tightly linked to the development of the Kralja Aleksandra Boulevard and the transformation of Belgrade from an Oriental small town to a capital modelled after Western metropolises.

Tašmajdan is one of the oldest Belgrade toponyms. Its name is derived from the Turkish words for stone ('taš') and pit, quarry, or mine ('mađen'). There was a quarry at the location of the present-day Tašmajdan Sports and Recreation Centre since antiquity. Its stone was used for the embankments of Belgrade Fortress and various buildings. As the exploitation of stone expanded, the Tašmajdan Hill became an amphitheatre, with a number of underground passages, corridors, caves, and catacombs emerging under it.

The historical development of the spatial ensemble is directly tied to one of the most important ancient roads – the Via Militaris Roman military road, route of which formed the basis for the present-day Kralja Aleksandra Boulevard. During the Turkish reign, this communication, referred to as the Istanbul Road, became the key connection between Belgrade and Istanbul.

Стадион за соколски слет на простору тркалишта. 1930
Soko Association's sports gathering at the Racecourse. 1930

The development of the Oriental small town into a European capital took place comparatively quickly. During the First Serbian Uprising, as Belgrade was besieged in 1806, Karađorđe's headquarters were located in the Tašmajdan caves, with the siege forces on the Tašmajdan high ground. At times of war, many refugees, civilians, and the wounded sought shelter and safety in the Tašmajdan underground passages.

On the order of Prince Miloš, the Varoš Gate cemetery was moved in 1828 to the Tašmajdan area. Many dignitaries were buried in the Tašmajdan Cemetery (e.g. Ilija Kolarac, Josif Pančić, Miša Anastasijević, Đura Jakšić, Ilija Garašanin, and Joakim Vujić). Over time, the cemetery fell into neglect and was officially closed in 1886. In the meantime, the New Cemetery was constructed in Ruzveltova Street, and preparations began to move the Tašmajdan Cemetery to the new location.

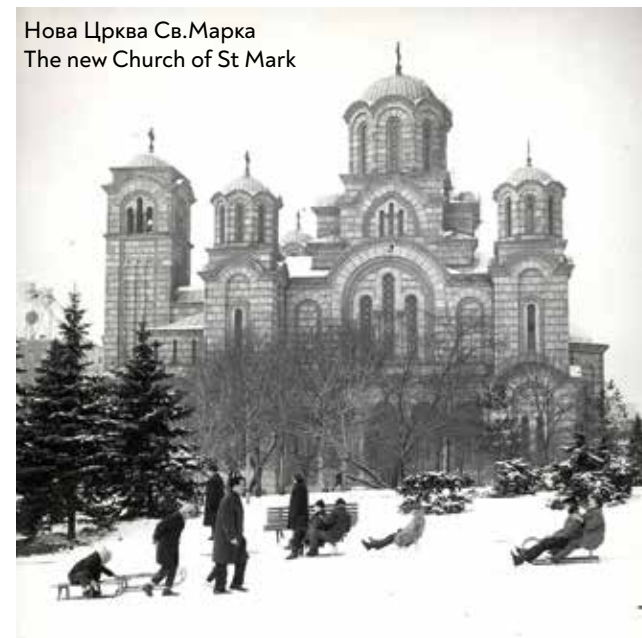
In 1830, the Sultan's Hatt-i sharif was read out at Tašmajdan, giving Serbia autonomy. The old St Mark's Church was erected in 1835 near the location of the Hatt-i sharif reading. This church will be the place of burial for King Aleksandar Obrenović and Queen Draga, who were murdered in an assassination plot. As the old church was destroyed on 6th April 1941, their remains were transferred into the crypt of the newly built Church of Saint Mark, which is where they remain to the present day.

In the mid-19th century, gun powder dealers based around the Varoš Gate were moved close to the Istanbul Road, which resulted in the emergence of the so-called Gun Powder Dealers Quarter, known for its stores and powder flasks workshops. The Gun Powder Dealers Quarter was laid with cobblestones

in 1859 and its high street was named after King Alexander Obrenović in 1895.

The area alongside Kralja Aleksandra Boulevard was regulated in 1842, during the reign of Prince Miloš, and based on the plan of engineer Franz Janke. Janke brought the routes of the new street grid into closer alignment with the existing routes of the main roads and the Istanbul Road, thus connecting the new area of the city with the Old Town behind the Moat. This new urban planning concept, in the form of an orthogonal street grid pattern, resulted in the Europeanisation of the capital. While Kneza Miloša Street was a new administrative centre of the modern Belgrade, craftsmen and traders settled in the Gun Powder Dealers Quarter. All this marked the beginning of affirming the new living space for the Serbian populace. Prince Mihajlo Obrenović had the first horse racing venue (The Racecourse) constructed at the location of the present-day University Centre. Numerous taverns sprang up along the Istanbul Road, one of the best-known among them being The Three Leaves of Tobacco. Belgrade got its first trams, with one of the lines covering the route between Terazije and the New Cemetery. In the early 1920s, the Belgrade Development Plan envisaged the space of the Old Cemetery and the Racecourse as the urban centre for the most prominent public buildings.

With the erection of monumental public buildings on the left-hand side of Kralja Aleksandra Boulevard, up to the Kralj Aleksandar I Student Halls of Residence, the entire area took shape and become notable in architectural and urban planning sense. One-time urban outskirts had become a new centre of Belgrade, with a strong focus on culture and education thanks to the University Complex. In 1914, the University of Belgrade was assigned the area of the racecourse to establish the University Centre there. The first building of the complex was the University Library, the construction of which was financed by the Carnegie Foundation. Soon after, the Technical Faculty was built in 1923, followed by the State Archives building in 1928. As per the wish of King Aleksandar I Karađorđević, the first student halls of residence in the Balkans were erected from the funds obtained from the German war reparations. The construction of the Faculty of Law building began in 1936. The inter-war period saw deep transformations in the remaining part of the ensemble. The Russian Holy Trinity Church was erected near the old St Mark's Church, as well as the present-

Нова Црква Св.Марка
The new Church of St Mark

day Church of St Mark, the Central Post Office building, the building of the Students' Canteen – to house the humanitarian organisation of the Belgrade Craftsmen's Society, the Queen Marija Karađorđević Foundation, the Fire Department Command Centre, the Fifth Belgrade Preparatory School, as well as multi-storey apartment buildings on the other side of Kralja Aleksandra Boulevard.

During World War II, most buildings were taken over by the German Command. An entire underground city was constructed in the depths of the Tašmajdan caves based on the designs of the German engineers, serving as the Wehrmacht command centre for South-eastern Europe and the shelter of General Löhr.

The second half of the 20th century saw the construction of many Socialist Realism and modern buildings. The commercial nature of the right-hand side of Kralja Aleksandra Boulevard was retained throughout the period and has lasted to the present day.

Many architects saw the area of Tašmajdan as an administrative and cultural centre. However, in 1954, Tašmajdan became a landscaped park area with various features, monuments, and sculptures – an identity it still retains. At the same time, the Tašmajdan Stadium was constructed, followed by the summer swimming facilities. The Fire

Регулациони план Београда из 1921. на простору Ташмајдана предвиђао је бројне репрезентативне објекте јавне намене, музеје
 The 1921 Regulation Plan of Belgrade envisaged a number of stately public and museums buildings in Tašmajdan

Department Command Centre building was repurposed as a sports centre, which completed the complex of sports facilities. The building of the Central Committee of the National Youth of Yugoslavia (CKNOJ) was then adapted into Hotel Metropol. In the 1960s, the Belgrade Radio Television, Children's Cultural Centre and Duško Radović Theatre complex was constructed. The underground railway station Vukov Spomenik was built between 1988 and 1995.

Layered and heterogeneous both in terms of its character and structure, Tašmajdan and the University Centre is a specific and recognisable area in Belgrade. The most important names of Belgrade architecture have left their mark in this space and made it what it is now (e.g. Nikola Nestorović, Branko Tanazević, Valery Stashevski, Rajko Tatić, Petar and Branko Krstić, Petar Bajalović,

Dorđe Kovaljevski, Ivan Antić, Momir Korunović, Dragiša Brašovan). Owing to all its values, and the nearby University Centre were designated a spatial cultural and historical ensemble.

References:

Archives of the Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade.
 Bogunović, S. G. (2005), *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka : arhitektura, arhitekti, pojmovi*, 1. tom [Arhitektura], Beograd.
 Lisavac, K. (2018), *Istraživanje, razvrstavanje i mapiranje asocijativnih i nematerijalnih aspekata nasleđa na prostoru prostorne celine „Područje uz Bulevar kralja Aleksandra“*, (the study written in cooperation with the Cultural Heritage Preservation Institute of Beograd for the purpose of the heritage designation) Beograd.
 Maksimović, B. (1983), *Ideje i stvarnost urbanizma Beograda: 1830–1941*, Beograd.
 Pavlović, M. (2017), *Novi univerzitetski centar međuratnog Beograda*, *Kultura* 154 (Beograd): 109–133.

